

2. ZEMLJE U TRANZICIJI

Komparativni pregled s posebnim osvrtnom na Hrvatsku

(1) EKONOMIJA I POLITIKA TRANZICIJE **- NASTANAK POJMA I NJEGOVO ZNAČENJE**

Sve zemlje postsocijalističkog svijeta prolaze kroz specifičan period svoga razvoja. Na području društvenih (posebno ekonomskih) znanosti postalo je uobičajeno da se čitav kompleks istraživanja tih razvojnih specifičnosti stavlja pod zajednički nazivnik "ekonomija i politika tranzicije". Prvi međunarodni znanstveni skup pod ovim je nazivom održan od 10. do 14. listopada 1990. godine u Tübingenu (Njemačka). Organizator je bio Bečki institut za komparativne studije. Izvjesne dileme oko toga, da li dati prednost terminu transformacija ili tranzicija brzo su otklonjene. To je uostalom i sasvim razumljivo budući da bi izraz transformacija udomaćio izraz "prijelazni period", što bi nužno dovelo do konfuzije pojmova i sadržaja. Jer, kao što je iz marksističke literature poznato, tim se izrazom obilježava transformacija društva u smjeru socijalizma. Sadržaj pojma ekonomije i politike tranzicije dijametralno je oprečan. Tim se pojmom obilježava kretanje zemalja postsocijalističkog svijeta u smjeru uspostavljanja onih civilizacijskih trendova sa kojima je socijalizam otpočetak prekinuo. To se posebno odnosi na tri pluralizma: (1) pluralizam vlasništva; (2) pluralizam tržišta i (3) pluralizam političkog ustrojstva. Tranzicija se odnosi i na sve druge sfere društvenog života počevši od makroekonomskog okruženja, poduzeća i poduzetništva, socijalne pravde, socijalne i pravne države, zaštite ljudskih prava i sloboda, pa sve do tako suptilnih sfera kao što su moral, ideologija i društvena svijest. Ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije mora voditi zemlje postsocijalističkog svijeta u smjeru razvoja građanskog društva blagostanja koje udovoljava i kriterijima ekonomske efikasnosti i kriterijima političke demokratičnosti. Referalne točke za zemlje u tranziciji su sadržane u makroekonomskom i makropolitikom okruženju zemalja Europske unije. Sve ove činjenice spominjemo u kontekstu naprijed spomenute međunarodne konferencije u Tübingenu. Jer upravo su one bili temeljni argumenti u prilog preferiranja izraza "ekonomija i politika tranzicije", koji je poslije te konferencije dobio opće pravo

građanstva¹. Bečki institut za komparativne ekonomske studije objavljuje u okviru serije svojih publikacija "Research Reports" posebne studije posvećene zemljama u tranziciji. Razrade u ovom prilogu se posebno oslanjaju na dvije takve studije iz 1995. i 1996. godine, koje je priredila grupa autora u redakciji Leona Podkaminera².

(2) SLIČNOSTI I RAZLIKE

Sve zemlje u tranziciji ostvarile su primjetne pomake u tranzicijskom restrukturiranju i makroekonomskom okruženju. U komparaciji sa zemljama Zapada, posebno zemljama Europske unije mogu se zamijetiti i sličnosti i razlike. Sličnosti se odnose na pravnu legislativu, a razlike na razvoj odgovarajućih institucija. To se posebno odnosi na institucije u sferi financija i bankarstva, kao i u sferi tržišta novca i kapitala. Smanjivanje ovih institucionalnih razlika predstavlja jednu od najvažnijih zadaća svih zemalja u tranziciji. Komentar ovom stavu jedva da je potreban. Sve zemlje u tranziciji moraju ostvariti ono makroekonomsko

---

¹ Christopher T. Saunders (ured., et al.): *Economics and Politics of Transition*, MACMILLAN in association with The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, London, 1992.

Bečki institut za komparativne studije nastavio je organizirati međunarodne konferencije o različitim aspektima problema ostvarivanja ekonomije i politike tranzicije. Ove se konferencije održavaju u okviru Međunarodnog projekta "European Economic Interaction and Integration". Materijali sa konferencije koja je održana u Marinskim Laznima od 27. do 30. travnja 1992. god. objavljeni su u knjizi Christopher T. Saunders (ured., et al.): *The Role of Competition in Economic Transition*, MACMILLAN in association with The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, London, 1993. Materijali sa konferencije koja je održana od 21. do 25. studenog u Beču objavljeni su u knjizi: Christopher T. Saunders (ured., et al.) *Eastern Europe in Crisis and the Way Out*, MACMILLAN in association with The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, London, 1995.

² Leon Podkaminer et al.: *Transition Countries Economic Development in early 1995 and Outlook for 1995 and 1996 - Part I: Accelerated Growth in Central and Eastern Europe, Slower Decline in Russia and Ukraine*, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, br. 219, srpanj 1995. Leon Podkaminer et al.: *Transition Countries Economic Development in 1995. and Outlook for 1996. and 1997. Continuing Improvements in Central and Eastern Europe - Russia and Ukraine Have Not Yet Turned the Corner*, br. 225, srpanj 1996.

okruženje koje omogućava tržišnu alokaciju akumulacije i investicija, jer bez toga nema i ne može biti povećavanja njihove ekonomske efikasnosti, a samim time niti djelotvornog razvoja. Poanta nije na velikoj akumulaciji i visokim stopama investicija nego na kvaliteti ulaganja i profitabilnim investicijama. S time se u vezi valja podsjetiti da je i socijalizam bio sposoban ostvarivati visoke stope investicija. Te su visoke stope investicija u pravilu rezultirale visokim kapitalnim koeficijentima i osjetno nižim stupnjem djelotvornosti razvoja nego u zemljama tržišne privrede. Zbog toga je socijalizam morao sići s povijesne scene. Razlike, međutim, postoje i između zemalja u tranziciji. Te su razlike nastale zbog toga što su reformske pripreme, u predtranzicijskom periodu, u različitim zemljama u tranziciji bile veoma različite. Te se razlike manifestiraju u svim aspektima ostvarivanja ekonomije i politike tranzicije počevši od kretanja pojedinih makroekonomskih agregata pa do ukupnog makroekonomskog okruženja (tabela 1).

Tabela 1.
BRUTO DOMAĆI PROIZVOD

- promjene u % u odnosu na prethodnu godinu

	1991	1992	1993	1994 ¹⁾	1994		1995 pro- cjena	1996		1997	Indeks 1989=100 1995 procjena
					I. -	IX.		prognosa			
Češka Rep.	-14.2	-6.4	-0.9	2.6	1.9	4.8	5.2	5.5	6	84.8	
Mađarska	-11.9	-3.0	-0.8	2.9	.	.	2	2.5	4	85.9	
Poljska	-7.0	2.6	3.8	5.2	.	.	7	5.5	5	98.6	
Slovačka Rep.	-14.5	-7.0	-4.7	4.8	4.7	6.5	6.6	5	5	82.6	
Slovenija	-8.1	-5.4	1.3	5.5	.	4.0	4	5	6	92.1	
CEEC-5 ²⁾	-10.1	-1.5	1.1	4.2	.	.	5.6	5	5	91.8	
Bugarska	-11.7	-7.3	-2.4	1.4	.	.	3	3.5	4	75.9	
Rumunjska	-12.9	-8.7	1.4	4.0	.	.	6.9	4	5	82.7	
CEEC-7 ²⁾	-10.7	-3.2	0.9	4.0	.	.	5.6	5	5	89.0	
Hrvatska	-20.9	-9.7	-3.7	0.8	0.3	-1.4	0	5	.	63.4	
Rusija	-13.0	-19.0	-12.1	-15.0	-16	-3	-4	0	4	49.6	
Ukrajina	-11.6	-13.7	-14.2	-23.0	-18	-12.7	-12	-1	4	43.2	

1) Preliminarno. - 2) WIIW procjena.

Izvor: Podkaminer et al., Continuing Improvements in Central and Easter Europe - Russia and Ukraine Have Not Yet Turned the Corner, Vienna, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), veljača 1996, (Research Reports, br. 225).

Tabela 2.
IZGLEDI 1995 - 1997

	BDP. promjene u % u odnosu na prethodnu godinu			Cijene na malo promjene u % u odnosu na prethodnu godinu			Nezaposlenost stopa u %, kraj razdoblja			Tekući računi u USD mn					
	1994	1995	1996	1994	1995	1996	1994	1995	1996	1994	1995	1996	1997		
	procjena	procjena	procjena	procjena	procjena	procjena	procjena	procjena	procjena	procjena	procjena	procjena	prognoza		
Češka Rep.	2.6	5.2	5.5	6	8	8	8	3.2	2.9	3	4	-50	-1600	-2500	-2500
Mađarska	2.9	2	2.5	4	15	22	15	10.9	10	10	10	-3911	-2200	-2000	-1500
Poljska	5.2	7	5.5	5	15	21	15	16.0	14.9	14	14	-944	-2500	-3500	-4000
Slovačka Rep.	4.8	6.6	5	5	8	9	8	14.8	13	14	14	712	130	0	-300
Slovenija	5.5	4	5	6	7	9	7	14.2	14.5	14	13	459	150	100	100
CEEC-5	4.2	5.6	5	5				12.9				-3734	-6020	-7900	-8200
Bugarska	1.4	3	3.5	4	35	35	30	12.8	11	10.5	10	-25	200	-200	-200
Rumunjska	4.0	6.9	4	5	30	35	30	10.9	9	10	10	-428	-1300	-1000	-100
CEEC-7	4.0	5.6	5	5				12.4				-4187	-7120	-9100	-9400
Hrvatska	0.8	0	5	5				17.0	17	18		103	-1600	-900	
Rusija	-15.0	-4	0	4	60	60	40	2.2	3.2	5	8	4836	8000	6000	5000
Ukrajina	-23.0	-12	-1	4	90	360	45	0.3	0.45	2	9	-3000	-5500		

Izvor: Podkaminer et al., Continuing Improvements in Central and Easter Europe - Russia and Ukraine Have Not Yet Turned the Corner, Vienna, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), veljača 1996, (Research Reports, br. 225).

Uvažavajući ove razlike autori tabele 1 su sve promatrane zemlje u tranziciji grupirali prema nekoliko kriterija. U prvoj grupi (CEEC-5) su Češka Republika, Mađarska, Poljska, Slovačka Republika i Slovenija. To su zemlje u tranziciji sa najboljom pripremom i najboljim performansama. Nešto šira grupa (CEEC-7) je uvećana za još dvije zemlje. To su Bugarska i Rumunjska. Hrvatska je navedena posebno kao zemlja tangirana ratom. Posebno su grupirane Rusija i Ukrajina kao zemlje najslabijih tranzicijskih performanci koje su, bez prethodnih tržišnih priprema, naglo napustile centralističko-plansko i prihvatile tržišno gospodarstvo. U takvim su uvjetima kaotične pojave bile neizbježne. No, čak i u takvim je uvjetima tržište pokazalo neke svoje prednosti u smislu boljeg snabdijevanja i otklanjanja repova i čekanja. Nedostatak reformskih priprema je, međutim, cijenu tržišnih i pluralističkih promjena učinio neusporedivo većom nego u drugim zemljama u tranziciji. Sve u svemu, među zemljama u tranziciji postojale su i još uvijek postoje velike razlike. Te se razlike posebno manifestiraju u intenzitetu pada bruto domaćeg proizvoda i u početku njegovog rasta. Prijelomna godina za većinu zemalja u tranziciji bila je 1994. U toj su godini sve zemlje (CEEC-7) i Hrvatska ostvarile određenu stopu rasta BDP-a. U Rusiji i Ukrajini se njegov pad još produbio (-15,0 i -23,0). Najvišu stopu rasta BDP-a u toj je godini ostvarila Slovenija (5,5), a najnižu Hrvatska (0,8). U prošloj 1995. godini je u svim središnjim i istočno europskim zemljama nastavljen rast BDP-a. Slične se performanse očekuju i u ovoj (1996) i narednoj (1997) godini u kojoj bi sve promatrane zemlje u tranziciji morale ostvariti rast BDP-a. U prošloj, 1995. godini, BDP u Hrvatskoj je stagnirao dok se u tekućoj godini (1996) očekuje stopa rasta od oko 5%. S obzirom na različiti intenzitet pada stopa BDP-a tijekom proteklih tranzicijskih godina, indeks njegove razine u 1995. (u odnosu na 1989) je u različitim zemljama veoma različit. Poljska se sa indeksom 98,6 veoma približila predtranzicijskoj razini. Slijede je Slovenija (92,1), Mađarska (85,9) i Češka (84,8), dok indeks u Hrvatskoj iznosi 63,4. Najnižu razinu imaju Rusija (49,6) i Ukrajina (43,2). Osnovni uzroci pada razine BDP-a u većini zemalja u tranziciji odnose se na tranzicijsko (pluralističko i tržišno) restrukturiranje i gubitak tržišta. Izuzetak je samo Hrvatska u kojoj se oko 50% uzroka odnosi na rat, privremenu okupaciju dijela teritorija, izbjegle i prognane,

ratne štete i druge konzekvence rata. Sve u svemu tijekom proteklih tranzicijskih godina ispoljene su primjetne razlike u kretanju BDP-a u zemljama u tranziciji. Najslabija su ostvarenja u Rusiji i Ukrajini. Zbog toga su se veoma izrazito povećale razlike između ove dvije zemlje i ostalih (CEEC-7 i Hrvatske) zemalja u tranziciji. U ovoj (1996) i slijedećoj (1997) godini ove će se razlike još i povećati. Različita ostvarenja u kretanju BDP-a odvijala su se uz različite stupnjeve privredne stabilnosti (tabela 2). U svim promatranim zemljama u tranziciji (sa izuzetkom Mađarske) nastavljen je u prošloj (1995) godini trend smanjivanja inflacijskih stopa. Daleko najniža stopa ostvarena je u Hrvatskoj (2%). U drugim (CEEC) zemljama ove su se stope kretale od 9,1 (Češka Republika) do 62% (Bugarska). Komparirajući stope rasta BDP-a i stopu inflacije zapaža se da je samo Češka Republika ostvarila relativno visoku stopu rasta (5,2) uz jednocifrenu stopu inflacije (9,1). Daleko najteža situacija je u Ukrajini gdje je uz visoku stopu inflacije (360) ostvarena i visoka stopa pada BDP-a (-12). Hrvatska je u istoj godini ostvarila najnižu stopu inflacije, ali gotovo bez rasta. Prema predviđanjima za tekuću godinu Hrvatska bi u 1996. godini trebala i dalje zadržati najnižu stopu inflacije uz stopu rasta BDP-a od oko 5%. Privredna kretanja u prvom kvartalu pokazuju da će se predviđanja najniže inflacije najvjerojatnije ostvariti, dok je pitanje ostvarenja stope rasta manje izvjesno. Jedna od manifestacija tranzicijskog prestrukturiranja odražava se u visokim stopama nezaposlenosti. Niske stope nezaposlenosti zapažaju se u zemljama sa najboljim (Češka Republika) i najslabijim rezultatima (Rusija i Ukrajina). Uzroci ove pojave su, razumije se, dijametralno suprotni. U prvom slučaju niska stopa nezaposlenosti odražava dobre rezultate tranzicijskog restrukturiranja. U drugom slučaju niske stope ukazuju na činjenicu da je tranzicijsko restrukturiranje na samom početku. Hrvatska spada među zemlje u tranziciji sa najvišim stopama nezaposlenosti. U 1995. godini je ta stopa iznosila 17%. Prognoza za 1996. godinu je 18%. Većina zemalja u tranziciji ostvaruje negativna salda na tekućim računima. Izuzetak u 1995. godini su Slovačka Republika, Slovenija i Rusija. Pozitivna salda u 1996. i 1997. godini očekuju samo Slovenija i Rusija, dakle dvije zemlje sa najboljim i naslabijim rezultatima tranzicijskog restrukturiranja. Hrvatska je u 1995. godini ostvarila visok deficit u sferi tekućih transakcija platne bilance u iznosu od 1712 mil. USD.

Dobra ostvarenja privrednih kretanja u zemljama u tranziciji rezultat su svih segmenata ekonomske politike. To se posebno odnosi na investicijsku politiku i kontinuitet investicijskog ciklusa (tabela 3).

Tabela 3.
BRUTO INVESTICIJE U FIKSNE FONDOVE

- stvarne promjene u % u odnosu na prethodnu godinu

	1991	1992	1993	1994 ¹⁾	1994	1995	1995	1996	Indeks 1994 1989=100
					I. - IX.	procj.	prognoza		
Češka Rep.	-32.5	16.6	8.0	17.0	17.8	12.0	12	15	105.9
Mađarska	-12.1	-1.2	2.7	10.4	.	0	0	5	89.0
Poljska ²⁾	-4.1	0.4	2.3	8.2	4.3	25.6	19	12	95.7
Slovačka R.	-27.3	9.2	13.1	2.1	-2.4	8.2	9	5	96.1
Slovenija ³⁾	-14.8	-14.9	15.0	18.3	.	.	15.5	13	89.8
Bugarska ³⁾	-19.9	13.7	-24.5	-11.9	.	.	.	.	49.4
Rumunjska	-25.8	-1.1	8.4	26.4	8 ⁴⁾	6.3	10	.	56.6
Hrvatska	-40.0	-59.1	-32.1	16.1	.	-21.7	-24	.	16.2
Rusija	-15.5	-39.7	-11.6	-26.0	.	-15	-13	0	33.4
Ukrajina	-7.1	-36.9	-10.3	-23.0	-35	-30	-30	.	41.2

1) Preliminarni podaci. - 2) Investicijski troškovi. - 3) BDP izvještaj. - 4) Izuzevši privatni sektor.

Izvor: Podkaminer et al., Continuing Improvements in Central and Easter Europe - Russia and Ukraine Have Not Yet Turned the Corner, Vienna, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), veljača 1996, (Research Reports, br. 225).

Zapažaju se dosta izražene korelacije između kretanja bruto investicija u fiksne fondove, kao ukupno dostignute razine investicija u 1994. godini (1989=100) i kretanja BDP-a i njegove razine u 1995. godini. Najvišu razinu investicija ostvarila je Češka Republika (105,9). Slijede Slovačka Republika (96,1), Poljska (95,7), Slovenija (89,8) i Mađarska (89,0). Veoma zamjetno zaostaju Rumunjska i Bugarska, a isto tako i Rusija i Ukrajina. Daleko najnižu razinu investicija je, međutim, ostvarila Hrvatska (16,2). Ova razina investicija ne odgovara niti veličini zamjene. Takve pojave u ekonomskoj teoriji i praksi označava proces dezinvestiranja³. Ova pojava je tim teža što se ostvaruje simultano sa

³ Detaljnije o ovim pitanjima u knjizi Mije Sekulića i Dragomira Vojnića: Investicije i ekonomski razvoj, Informator i Ekonomski institut, Zagreb, 1980.

velikim deficitima u bilanci plaćanja. Ovi deficiti ne moraju predstavljati problem ukoliko su nastali zbog investicija u razvoj. Pojava ovih deficita uz ovako drastično smanjenje investicija indicira trošenje deficita u neinvesticijske svrhe. A to nije i ne može biti bez negativnih konzekvenca. Zato početak novog investicijskog ciklusa predstavlja jednu od prioritetnih zadaća ekonomske politike u Republici Hrvatskoj.

Na manje ili više djelotvorno tranzicijsko restrukturiranje djeluju i takvi čimbenici kao što je vanjski dug, devizne rezerve i vanjske direktne investicije (tabela 4).

Tabela 4.
VANJSKA FINANCIJSKA POZICIJA

- USD mn, kraj perioda

	Bruto dugovanja ¹⁾			Rezerve centralne banke (izuzev zlata) ²⁾			Direktna vanjska ulaganja		
	1993	1994	1995 Rujan	1993	1994	1995 Rujan	1993	1994	1995 Rujan
Češka R.	8496	10694	14000	3872	6243	11947	2053	3077	5275
Mađarska	24560	28521	32491	6691	6727	8781	5576	7087	8361
Poljska	47200	42174	44244	4281	6029	12987	979	1521	2098
Slovačka R.	3622	4329	4800	450	1745	2825	304	508	681
Slovenija	1873 ⁴	2258 ⁴	2685 ⁴	788	1495	1710	294	378	504
Bugarska	12472	10363		655	1992	1434	141	247	332
Rumunjska	3357 ⁵	4527 ⁵	4727 ⁵	42	592	320	211	552	884
Hrvatska	2638 ⁴	2822	3152 ⁴	616	1405	1944	87	185	224
Rusija	80000 ⁶	112800 ⁶	130000 ⁶	4528	2300	10000	2858	3496	3909 ⁷
Ukrajina	4214 ⁸	7167 ⁸		133	646				

1) U konvertibilnoj valuti; ukupno za Slovačku Republiku, Sloveniju, Hrvatsku, Rusiju i Ukrajinu. - 2) Uključivši zlato za Češku Republiku, Slovačku, Poljsku; podaci za Mađarsku odgovaraju ukupnim rezervama. - 3) Bazirano na BOP pritjecanju, FDI neto za Poljsku i Bugarsku. Češka Republika i Slovačka Republika izuzevši ostale zemlje. Rusija izuzevši transakcije s ostalim CIS republikama. - 4) Izuzevši udio dugovanja bivše Jugoslavije. - 5) Srednji i dugi rok. - 6) Preuzevši odgovornost za stara dugovanja bivšeg Sovjetskog Saveza. - 7) Od siječnja do lipnja. - 8) Izuzevši udio FSU dugovanja.

Izvor: Podkaminer et al., Continuing Improvements in Central and Easter Europe - Russia and Ukraine Have Not Yet Turned the Corner, Vienna, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), veljača 1996, (Research Reports, br. 225).

I premda vanjski dug Hrvatske u 1995. godini u iznosu od 3152 mil. USD ne uključuje dio duga bivše Jugoslavije, ipak se stupanj vanjske zaduženosti ne treba ocjenjivati previsokim. Razina deviznih rezervi Hrvatske je također zadovoljavajuća. Izrazito lošija situacija od drugih je samo na području vanjskih direktnih ulaganja. Međutim, ako se ima u vidu da Komisija za Europu UN, Geneva, u svojim pregledima nije niti spominjala vanjske direktne investicije u Hrvatskoj, (jer su imale marginalno značenje), onda se i tu zapaža određeni napredak. Povećanje tih investicija bi bilo vrlo važno za početak novog investicijskog ciklusa. To tim više što one imaju efikasno djelovanje i na tržište i na management i marketing i na transfer tehnologije. Do sada su svoje šanse veoma dobro iskoristile Češka Republika, Mađarska i Poljska. Prve dvije zemlje su tim putem ne samo kompenzirale velike deficite tekućeg računa nego i značajno povećale svoje devizne rezerve. Smanjenje investicijskog rizika će izvjesno poboljšati odgovarajuće šanse i za Hrvatsku.

(3) DOSTIGNUTA RAZINA RAZVOJA ZEMALJA U TRANZICIJI

Sve zemlje u tranziciji platile su i još uvijek plaćaju veliku cijenu tranzicijskog prestrukturiranja. Veličina te cijene je, međutim, za različite zemlje veoma različita. Jedno od mjerila veličine plaćene cijene je i dostignuta razina razvoja u 1995. godini u odnosu na predtranzicijsku (a za Hrvatsku i predratnu) 1989. godinu (tabela 1). Za iste svrhe mogu poslužiti i komparativni podaci o dostignutoj razini razvoja pojedinih zemalja u tranziciji na bazi mjerenja per capita BDP-a primjenom komparabilnog pariteta unutrašnje kupovne moći (tabela 5). Kao baza odgovarajućeg indeksa mjere dostignute razine razvoja uzet je prosječni per capita BDP zemalja Europske Unije. U startnoj 1990. godini najvišu razinu per capita BDP-a (61) imale su Češka Republika i Slovenija. U 1995. godini samo je Slovenija dostigla istu razinu razvoja i najviše se približila prosjeku Europske Unije. Češka Republika je dostila razinu 53, dok sve druge zemlje zamjetno zaostaju. Za Hrvatsku nisu izvršena odgovarajuća mjerenja najvjerojatnije zbog toga što su statistička usklađivanja društvenih računa po metodi (SNA) UN uslijedila nešto

Tabela 5.
BDP PER CAPITA (PO PARITETU KUPOVNE MOĆI) (USD)

	od 1996 konstantne cijene								
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010
	projekcija na bazi 5% rasta BDP-a								
Češka Rep.	9374	8285	8333	8476	8946	9555	12195	15564	19864
Mađarska	6255	5661	5918	6057	6435	7643	8606	10984	14018
Poljska	4222	4011	4412	4701	5080	5524	7051	8999	11485
Slovačka R.	6573	5774	6210	6067	6513	6554	8365	10676	13625
Slovenija	9246	8697	8872	9272	10074	10817	13805	17620	22488
Bugarska	4675	4256	4296	4330	4535	4781	6102	7788	9940
Rumunjska	4053	3623	3616	3778	4046	4288	5472	6984	8914
Rusija	6471	5752	5023	4557	3989	3888	4962	6333	8083
Ukrajina	4407	3967	3663	3241	2588	2430	3101	3958	5051
	projekcija na bazi 2% rasta BDP-a i nulte stope rasta stanovništava								
Austrija	16623	17342	18744	19128	19664	20057	22144	24449	26994
Njemačka	15779	16993	18649	18510	18936	19314	21325	23544	25995
Grčka	7424	7764	8556	8797	8885	9063	10006	11047	12197
Portugal	9363	10404	11499	11953	12073	12314	13596	15011	16573
Španjolska	11755	12705	13278	13311	13537	13808	15245	16832	18584
Turska	4660	4811	5019	5410	5199	5303	5855	6464	7137
USA	21965	22385	23228	24302	25250	25755	28435	31395	34663
EU (12) prosjek	15248	15974	17175	17089	17516	17867	19726	21779	24046
	Europska unija(12) prosjek = 100								
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	2000	2005	2010
Češka R.	61	52	49	50	51	53	62	71	83
Mađarska	41	35	34	35	37	38	44	50	58
Poljska	28	25	26	28	29	31	36	41	48
Slovačka R.	43	36	36	36	37	37	42	49	57
Slovenija	61	54	52	54	58	61	70	81	94
Bugarska	31	27	25	25	26	27	31	36	41
Rumunjska	27	23	21	22	23	24	28	32	37
Rusija	42	36	29	27	23	22	25	29	34
Ukrajina	29	25	21	19	15	14	16	18	21
Austrija	109	109	109	112	112	112	112	112	112
Njemačka	103	106	109	108	108	108	108	108	108
Grčka	49	49	50	51	51	51	51	51	51
Portugal	61	65	67	70	69	69	69	69	69
Španjolska	77	80	77	78	77	77	77	77	77
Turska	31	30	29	32	30	30	30	30	30
SAD	144	140	135	142	144	144	144	144	144
EU (12) prosjek	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Izvor: Podkaminer et al., Continuing Improvements in Central and Easter Europe - Russia and Ukraine Have Not Yet Turned the Corner, Vienna, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), veljača 1996, (Research Reports. br. 225).

Tabela 6.
**BDP PER CAPITA I INDEKSI TEČAJNIH DEVIJACIJA
 ZA ODABRANE ZEMLJE U 1993.**

	BDP na bazi tečaja razmjene		BDP na bazi tečaja kupovne moći		Indeks tečajne devijacije (ER/PPP) (3)/(1)
	(1) USD	(2) EU(12)=100	(3) USD	(4) EU(12)=100	
Austrija	22782	122.8	19128	111.9	0.84
Njemačka	23537	126.8	18510	108.3	0.79
Grčka	7071	38.1	8797	51.5	1.24
Portugal	8688	46.8	11953	69.9	1.38
Španjolska	12227	65.9	13311	78.0	1.09
Turska	2928	15.8	5410	31.7	1.85
SAD	24302	131.0	14302	142.2	1.00
EU(12)	18555	100.0	17089	100.0	0.92
OECD	19845	107.0	17889	104.7	0.90
Bugarska	1276	6.9	4315	25.3	3.38
Češka Rep.	3024	16.3	8451	49.5	2.79
Slovačka Rep.	2074	11.2	5605	32.8	2.70
Mađarska	3734	20.1	6040	35.3	1.62
Poljska	2232	12.0	4688	27.4	2.10
Rumunjska	1141	6.1	3707	21.7	3.25
Slovenija	6366	34.3	9244	54.1	1.45
Rusija	1172	6.3	4544	26.6	3.88
Ukrajina	566	3.1	3083	18.0	5.45

Izvor: Podkaminer et al., Continuing Improvements in Central and Easter Europe - Russia and Ukraine Have Not Yet Turned the Corner, Vienna, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (WIIW), veljača 1996, (Research Reports, br. 225).

kasnije nego u drugim zemljama u tranziciji. U 1990. godini se Hrvatska po per capita BDP-a najvjerojatnije nalazila na sličnoj razini kao i Mađarska. Sadašnja razina se može procijeniti približno onoj koju je Poljska imala na prijelazu iz 1992. u 1993. godinu što znači oko 4500 USD, a to je nešto više od 1/4 prosječnog per capita BDP-a Europske Unije. Prema prognozama do 2000. godine samo će se Slovenija i Češka Republika približiti onoj razini razvoja koja, prema postojećim kriterijima, otvara put u Europsku Uniju. Za različite aspekte kompariranja razine razvoja (a isto tako i karakteristika i kvalitete ekonomske politike) interesantno je komparirati po pojedinim zemljama u tranziciji odnose između pariteta tečaja razmjene i tečaja po paritetu kupovne moći (tabela 6). Kvantifikacijom tih odnosa dobija se tzv. indeks

tečajne devijacije. Sve zemlje u tranziciji imaju dosta izražene razlike između tečaja razmjene i tečaja po paritetu kupovne moći. Po nekom općem pravilu uzima se da su (uvažavajući ekonomske i vanjsko tržišne kriterije) te razlike utoliko veće ukoliko su veće razlike u razini razvijenosti zemlje za koju se vrši mjerenje i zemlje u čijoj se valuti ovo mjerenje iskazuje. Najveće vrijednosti indeksa tečajnih devijacija se zapažaju u Ukrajini (5,45) i Rusiji (3,88). Slijede Bugarska (3,38), Rumunjska (3,25), Češka Republika (2,79), Slovačka Republika (2,70), Poljska (2,10), Mađarska (1,62) i Slovenija (1,45). Hrvatska nije uvrštena u ovu tabelu vjerojatno iz statističkih razloga koji su već spomenuti. U istoj studiji, kojoj pripada i razmatrana tabela, naveden je per capita BDP Hrvatske u 1993. godini po tečaju razmjene u iznosu od 3058 USD. Polazeći od pretpostavke da je indeks tečajne devijacije u Hrvatskoj sličan onome u Sloveniji, a to znači oko 1,5 dolazi se do već procjenjenog iznosa BDP-a po paritetu kupovne moći od oko 4.500 USD. Spomenute razlike u indeksu tečajnih devijacija nisu neutralne ni sa aspekta politike tečaja, niti sa aspekta politike međunarodnih ekonomskih odnosa, ni sa aspekta ukupne ekonomske politike. Prevelike razlike povećavaju međunarodnu konkurentnost, ali smanjuju vanjske pritiske na unutrašnje tranzicijsko restrukturiranje. Premale razlike smanjuju međunarodnu konkurentnost, ali povećavaju vanjske pritiske na ostvarivanje tranzicijskog prestrukturiranja. I jedna i druga krajnost više štete, nego koriste. Umijeće ekonomske politike je naći pravu mjeru. Čak i bez posebnog razmatranja mnogobrojnih problema koji se povezuju s aktualnom tečajnom politikom i sama činjenica da indeks tečajne devijacije u Hrvatskoj dolazi u red najnižih otvara mnoga pitanja koja traže svoje odgovore. Sama činjenica da se u Hrvatskoj već preko dvije i pol godine održava stabilni tečaj na tržišnim osnovama odgovara tek na jedno od mogućih pitanja. Druga pitanja se odnose na neke specifičnosti u kojima se ova tečajna ravnoteža ostvaruje na tržišnim osnovama. Tu se posebno misli na veoma nisku razinu razvoja, na privrednu stagnaciju, na veliki platno bilančni deficit koji je usmjeren na neinvesticijsku potrošnju i na veliku ulogu različitih transfera u ukupnoj strukturi deviznih prihoda. Rješavanje ovih problema predstavlja u isto vrijeme i najteži i najsuptilniji segment aktualne ekonomske politike. Slične probleme, premda u različitim smjerovima, moraju rješavati i sve druge zemlje u tranziciji.

(4) RANGIRANJE ZEMALJA U TRANZICIJI

Ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije predstavlja jednu od glavnih preokupacija svih velikih međunarodnih skupova u sferi ekonomskih znanosti. To se dogodilo i na XI. Svjetskom kongresu ekonomista koji je održan u Tunisu od 18. do 22. prosinca 1996. godine. Veliki dio uvodnog izlaganja koje je predsjednik Svjetske asocijacije ekonomista i vodeći ekonomist Svjetske banke Michael Bruno održao prigodom otvorenja kongresa bilo je posvećeno zemljama u tranziciji. Tim pitanjima su se bavile i druge kako plenarne sjednice, tako i panel diskusije i pojedine sesije. To je uostalom i sasvim razumljivo budući da društvena, (uključujući tu i ekonomska i politička) kretanja u zemljama u tranziciji plijene pozornost svih vodećih čimbenika suvremenog svijeta. Tijekom proteklih devedesetih godina postalo je više nego jasno da je manje ili više djelotvoran razvoj Europske Unije veoma međuovisan sa događanjima u zemljama u tranziciji. Na širem svjetskom planu je također postalo veoma jasno da se stabilnost i svekoliko blagostanje suvremenog svijeta teško može zamisliti bez djelotvornog ostvarivanja tranzicijskih procesa u Rusiji i drugim zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza. To u manjim razmjerima vrijedi i za djelotvorno ostvarivanje tranzicije u novonastalim zemljama na prostorima bivše Jugoslavije. Sve u svemu ima mnogo, manje ili više, poznatih razloga zbog kojih tranzicijski procesi u relevantnim zemljama plijene pozornost i ekonomskih i političkih i vojnih i strateških i svih drugih čimbenika u sferi međunarodnih odnosa. Imajući sve to u vidu sasvim je razumljivo da su te momente uvažili i organizatori XI. Svjetskog kongresa ekonomista.

Grupa autora iz Svjetske banke, na čelu sa Michaelom Brunom priredila je niz tabela u kojima se po različitim kriterijima rangiraju zemlje u tranziciji. Kombinirajući te kriterije priređena je tabela 7 pod naslovom "Ekonomska liberalizaciji, rast, inflacija i politička sloboda u zemljama u tranziciji, 1989-1994". Grafička interpretacija ove tabele dana je na slici 1. Posebno je interesantno rangiranje po ostvarenom stupnju liberalizacije. Kao mjera je poslužio kumulativni indeks liberalizacije.

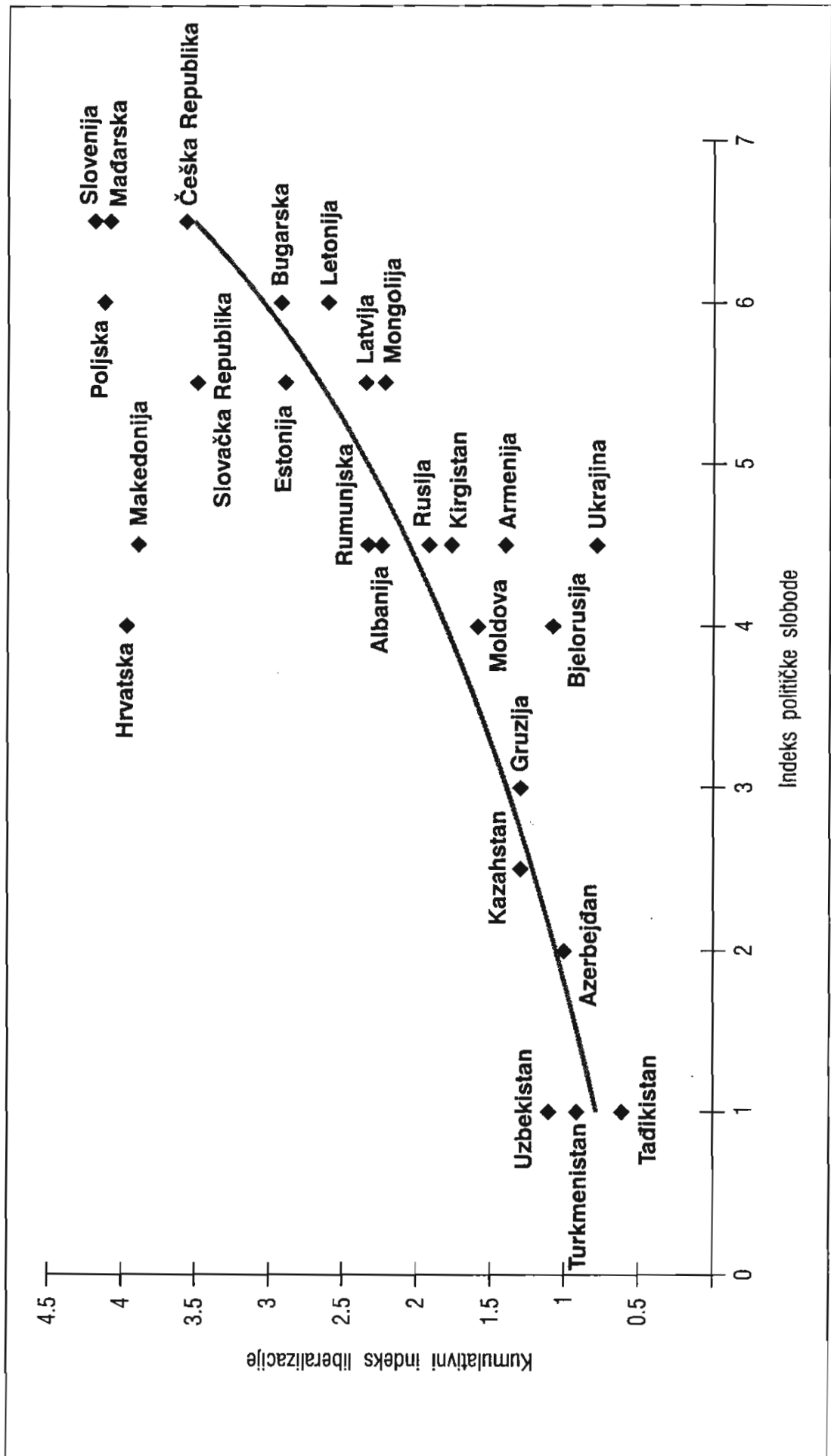
Tabela 7.
**EKONOMSKA LIBERALIZACIJA, RAST, INFLACIJA
 I POLITIČKA SLOBODA ZEMALJA U TRANZICIJI, 1989-94.**

Grupa	Zemlje	KIL 1994	Prosjek liberalizacije 94/93	Prosjek inflacije 94/93	Prosječni porast 94/93	Politička sloboda
Napredni reformatori	Slovenija	4.16	0.82	26	3.0	6.50
	Poljska	4.14	0.84	34	4.2	6.00
	Mađarska	4.11	0.84	21	0.0	6.50
	Češka	3.61	0.90	16	0.8	6.50
	Slovačka	3.53	0.86	19	0.4	5.50
	Prosjek	3.91	0.85	23	1.7	6.20
Viši srednji reformatori	Bugarska	2.96	0.68	81	-1.4	6.00
	Estonija	2.93	0.85	69	0.9	5.50
	Litvanija	2.62	0.79	231	-7.3	6.00
	Litva	2.39	0.71	73	-4.4	5.50
	Rumunjska	2.35	0.66	194	2.2	4.50
	Albanija	2.30	0.70	57	9.5	4.50
	Mongolija	2.27	0.64	164	0.6	5.50
	Prosjek	2.55	0.72	124	0.03	5.36
Niži srednji reformatori	Rusija	1.92	0.63	558	-13.5	4.50
	Kirgistan	1.81	0.68	744	-13.2	4.50
	Moldavija	1.62	0.53	558	-17.0	4.00
	Kazahstan	1.31	0.37	1870	-18.5	2.50
	Prosjek	1.67	0.55	933	-15.6	3.88
Spori reformatori	Uzbekistan	1.11	0.37	640	-2.5	1.00
	Bjelorusija	1.07	0.35	1694	-16.6	4.00
	Ukrajina	0.80	0.20	2789	-18.6	4.50
	Turkmenistan	0.63	0.19	2751	-15.0	1.00
	Prosjek	0.90	0.27	1968	-13.2	2.63
Zemlje tangirane ratom	Hrvatska	4.02	0.83	807	-0.7	4.00
	Makedonija	3.92	0.78	157	-10.7	4.50
	Armenia	1.44	0.42	4595	-7.4	4.50
	Gruzija	1.32	0.35	10563	-24.6	3.00
	Azerbejđan	1.03	0.33	1167	-17.7	2.00
	Tadžikistan	0.95	0.28	1324	-26.3	1.00
	Prosjek	2.11	0.50	3102	-14.5	3.17
Istočna Azija	Vijetnam	3.42	0.78	10	8.5	1.00
	Kina	3.08	0.64	13	11.7	1.00
	Prosjek	3.25	0.71	11	10.1	1.00

Napomena: KIL = kumulirani indeks liberalizacije

Izvor: Martha de Melo, Cevdet Denizer i Alan Gelb, From Plan to Market: Patterns of Transition, Transition Economic Division Policy Research Department, World Bank, November 1995. (XIth World Congress of the International Economic Association, Tunis, 18-22, prosinac 1995.)

Slika 1.
POLITIČKA SLOBODA I STUPANJ EKONOMSKE LIBERALIZACIJE

Izvor: Freedom Review, siječanj 1995.

Taj je indeks izračunat tako da su za svaku godinu tranzicije od 1989. do 1994. utvrđeni indeksi liberalizacije uzimajući u obzir tri relevantna segmenta. Unutrašnju liberalizaciju i konkurentnost, vanjsku liberalizaciju i konvertibilnost i privatizaciju. Svaki od ovih segmenata je za svaku godinu ponderiran ponderom od 0,0 do 1,0. Kumulirani indeks liberalizacije predstavlja ponderirani zbroj godišnjih indeksa. Zemlje u tranziciji su svrstane u pet grupa. Šesta podgrupa sadrži Vijetnam i Kinu. Dakle zemlje koje se i pored izvanrednih rezultata u stabilnosti i rastu ne mogu smatrati zemljama u tranziciji nego zemljama u radikalnoj reformi. U prvoj su grupi zemlje sa najboljim ostvarenjima u tranziciji. To su Slovenija, Poljska, Mađarska, Češka i Slovačka. Slijede grupe zemalja sa manjim tranzicijskim ostvarenjima. Hrvatska je stavljena na prvo mjesto u grupi zemalja koje su tangirane ratom. Od tri spomenuta segmenta najmanji je ponder dobila privatizacija.

Hrvatska bi uskoro mogla popraviti svoj ranking i ući u grupu naprednih reformatora, a temeljne pretpostavke za to odnose se na završetak situacije ni rata ni mira (što je ostvareno) kao i na daljnje pomake u sferi privatizacije i ekonomskog rasta (što se u dogledno vrijeme može ostvariti).

Poznato je da sve zemlje Europske Unije povezuje jedan zajednički nazivnik koji se u najširem smislu može interpretirati kao svojevrsni koncept države i ekonomije blagostanja. Zemlje u tranziciji u svojem kretanju k razvijenom i demokratskom građanskom društvu moraju također uvažavati određeni koncept društva blagostanja. Praktični problemi i dileme se s time u vezi svode na mjeru između uvažavanja čisto tržišnih kriterija i kriterija solidarnosti u ukupnoj (ekonomskoj i političkoj) organizaciji privrede i društva. Ovu mjeru mora za sebe odrediti svaka zemlja u tranziciji ovisno o vlastitim mogućnostima, tradiciji i dostignutoj općoj razini razvoja. Prenaglašavanje kriterija tržišta povećava konkurentnost, ali smanjuje funkciju socijalne države i ostvarivanje socijalne pravde. Prenaglašavanje kriterija solidarnosti ima suprotne efekte. Države razvijene tržišne privrede, posebno države Europske unije moraju veću pažnju posvećivati pitanjima društvenih troškova i konkurentnosti s obzirom na visoku razinu funkcije socijalne

države i socijalne pravde. Nasuprot tome, zemlje u tranziciji se moraju veoma dosljedno boriti protiv pretjerane degradacije kriterija solidarnosti i socijalne pravde. Posebno se moraju boriti protiv pojava prvobitne akumulacije i socijalne anarhije. Ova pitanja su veoma aktualna, pa i akutna, u dostignutoj fazi hrvatskog gospodarstva u tranziciji. Kao referalne točke za utvrđivanje smjerova neophodnih društvenih pomaka mogu nam poslužiti zemlje Europske unije, posebno Austrija. To tim više što odgovarajući pomaci predstavljaju uvjet uključivanja u Europsku uniju.

U vezi sa pitanjima razvoja društva blagostanja u zemljama u tranziciji u okviru uvodnog izlaganja na XI. Svjetskom kongresu ekonomista posebna je pozornost bila posvećena pitanjima političke slobode (tabela 7). Sa indeksom 4, Hrvatska se našla na trećem mjestu, poslije Makedonije i Armenije, u okviru grupe zemalja tangiranih ratom.

Sve u svemu ima dosta osnova za pretpostavku da će daljnji pomaci na području tranzicije vlasništva, tržišta, političkog ustrojstva i stope rasta BDP-a u dogledno vrijeme svrstati Hrvatsku među one zemlje u tranziciji koje postižu svekoliko najbolje rezultate.

(5) UMJESTO ZAKLJUČNIH RAZMATRANJA

Početak devedesetih godina sve su zemlje u tranziciji prolazile kroz veoma snažnu tranzicijsku krizu. Ta se kriza manifestirala u snažnom padu proizvodnje, potrošnje, zaposlenosti i standarda življenja u cjelini. Kriza se u nekim zemljama manifestirala i u eskalirajućoj inflaciji. Uzroci ove pojave u različitim zemljama u tranziciji su i slični i različiti. Slični se odnose na opće probleme tranzicijskog restrukturiranja i na gubitak tržišta. Posebni se odnose na rat, privremeni gubitak dijela državnog teritorija, na ratne troškove, na ratne štete, kao i na mnoge tisuće izgnanih i prognanih.

Prva grupa uzroka se odnosi na sve u ovom radu promatrane zemlje u tranziciji. Druga se grupa uzroka odnosi samo na Hrvatsku. To je razlog

što su spomenute manifestacije tranzicijske krize primjetno više naglašene u Hrvatskoj nego u nekim drugim promatranim zemljama u tranziciji.

Poljska je bila prva zemlja koja se već u 1992. godini počela oporavljati od tranzicijske krize. U godini 1993. pridružile su joj se i Slovenija i Rumunjska. U 1994. godini je došlo do velikog prijeloma u smjeru općeg rasta BDP-a. Negativni trend su zadržale samo Rusija i Ukrajina koje se i dalje bore s visokim stopama inflacije. U prošloj, 1995. godini, se trend oporavka svih zemalja u tranziciji (osim Rusije i Ukrajine) nastavlja. Predviđanja za 1996. i 1997. godinu su još bolja tako da bi u 1997. godini sve zemlje u tranziciji ostvarile pozitivne stope rasta BDP-a uz daljnje smanjenje inflacije. Razmatrajući manifestacije tranzicijske krize i početak i tijek oporavka pojedinih zemalja u tranziciji sami se po sebi nameću neki zaključci. Jedan od prvih je taj, da su različite zemlje bile veoma različito pripremljene za ostvarivanje ekonomije i politike tranzicije. One zemlje koje su za tranziciju bile bolje pripremljene, s obzirom na tradiciju ranijih reformi, daleko su lakše i brže savladavale iskušanja tranzicijske krize. Nesumnjivo je da su Slovenija i Hrvatska spadale među zemlje, koje su bile najbolje pripremljene za tranziciju. Slovenija je tu prednost i ostvarila i sa svih aspekata vrednovanja je stavljena na prvo mjesto. Slovenija je već u prošloj 1995. godini ostvarila indeks 92,1 u razini BDP-a u odnosu na 1989. (tabela 1). To znači da se u odnosu na 1990. već približila predratnoj razini. Hrvatska, međutim, s obzirom na opće poznate momente, svoju prednost za sada nije mogla u cjelini iskoristiti. Kažemo u cjelini, zbog toga što je i Hrvatska neke svoje prednosti u vezi sa stupnjem razvoja tržišne privrede iskoristila. Nije morala uvoditi ratnu privredu i čitav proces ekonomskog osamostaljivanja i razvoja tržišnih institucija je bio nešto lakši. U odnosu na 1989. godinu razina BDP-a je iskazana indeksom 63,4. U odnosu na 1990. godinu je, međutim, taj indeks osjetno veći i iznosi oko 70. Djelotvorni tijek obnove i razvoja bi mogao rezultirati predratnom razinom BDP-a negdje oko prijeloma iz ovog u slijedeće desetljeće. No, bez obzira na sve krizne situacije i velike tranzicijske i druge probleme kroz koje Hrvatska prolazi još uvijek ostaje šansa za odgovarajuću valorizaciju bolje pripreme hrvatskog gospodarstva za tranziciju.

POPIS KORIŠTENE LITERATURE

Anušić, Zoran; Rohatinski, Željko; Šonje, Velimir (ed. et al.): Put u nisku inflaciju, Hrvatska 1993-1994, Vlada Republike Hrvatske, Zagreb 1995.

Bruno, Michael: Deep Crisis and Reform: What have we Learned?, uvodno izlaganje na XI. Svjetskom kongresu ekonomista, Tunis 18-22. prosinca 1995.

Bruno, Michael: Stabilization and the Macroeconomics of Transition. How different is Eastern Europe?, *Economics of Transition*, Vol. I (1), 5-19, 1993.

Havlik, Peter (ed. et al.): Countries in Transition 1995, WIIW Handbook of Statistics, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies (with the support of Bank of Austria), 1995.

Havlik, Peter et al.: Transition Countries: the economic situation in early 1994 and outlook until 1995, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, No. 207, July 1994.

Havlik, Peter et al.: Transition Countries: Economic Situation in 1994 and Outlook, Growth in Central and Eastern Europe, Contrasts with Recession in the CIS, Research Reports, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, No. 213, February 1995.

Kalogjera, Dražen: Razvitak, inflacija i privatizacija (Development, Inflation and Privatization), *Ekonomski pregled*, br. 9-10/1993.

Karpati, Tibor: Tranzicijski problemi gospodarstva Hrvatske, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad u Osijeku, Radovi 8, Osijek, 1993.

Lang, Rikard; Vojnić, Dragomir: Privatization, Market Structure and Competition: a Progress Report on Croatia, in: (Saunders, Christopher T., ed.), "The Role of Competition in Economic Transition", New York, St. Martin's Press in association with the Vienna Institute for Comparative Economic Studies, 1993, pp. 101-123.

Lindbeck, Assar: Incentives in the Welfare State: What are the Lessons?, uvodno izlaganje na plenarnoj sjednici XI. Svjetskog kongresa ekonomista, Tunis 18-22. prosinca 1995.

Macesich, George: Reform and Market Democracy, New York, Praeger, 1991, pp. XI, 145.

Marendić, Božo; Škegro, Borislav (ed.) et al.: "Konceptcija i strategija razvoja Repbulike Hrvatske" (Conception and Strategy of the Development of the Republic of Croatia), in: Željko Rohatinski (ed. et al.): Privredna kretanja i ekonomska politika (Economic Development and Economic Policy), br. 10, Narodna banka Hrvatske i Ekonomski institut Zagreb, 1992.

de Melo, Martha; Denizer, Cevdet; Gelb, Alan: From Plan to Market: Patterns of Transition, uvodno izlaganje na sesiji o tranziciji XI. Svjetskog kongresa ekonomista, Tunis, 18-22. prosinca 1995.

Nikić, Gorazd: Koliki je društveni proizvod Hrvatske, Ekonomski pregled, br. 11-12/1994.

Podkaminer, Leon (ed. et al.): Transition Countries: Economic Developments in 1995 and Outlook for 1996 and 1997, Continuing Improvements in Central and Eastern Europe - Russia and Ukraine Have Not Yet Turned the Corner, Research Reports, The Vienna Institute for Comparative Economic Studies, No. 225, February 1996.

Putnam, Robert: Does Trust Matter: Social Capital and Economic Development, uvodno izlaganje na plenarnoj sjednici XI. Svjetskog kongresa ekonomista, Tunis 18-22. prosinca 1995.

Rohatinski, Željko et al. ed.: Croatian Economic Survey, 1994/1995.

Rohatinski, Željko; Santini, Guste: Pretvorba: odakle dolazimo ... kamo idemo?, Zagreb, RIFIN, 1994, str. V, 45.

Rohatinski, Željko; Vojnić, Dragomir: Some Issues on Financial Limits in the Process of Ownership Transition, The Case Study of Croatia, u: Koveos, P. (ed. et al.): Financial Analysis of Firms, Selected Topics, Syracuse University, School of Management, Zagreb University, The Institute of Economics Zagreb, 1992.

Vojnić, Dragomir: Croatian Economy in the 1990's - Present moment and historical retrospect, EST-OVEST 5, 149-183 (1994), Trieste.

Vojnić, Dragomir: The Croatian Economy in Transition, u: Christopher T. Saunders (ed. et al.): Eastern Europe in Crisis and the Way Out, European Economic Interaction and Integration, Workshop Papers, Volume 15, (1995), London.

Vojnić, Dragomir: Economics and Politics of Transition - Some Comparative Views with a Special Reference to Croatia. U: 1st International Conference on Enterprise in Transition, Split, October 4-6, 1995, University of Split - Faculty of Economics, 1995.

Vojnić, Dragomir: The Evolution of Rules for a Single European Market, *Ekonomski pregled* 11-12, 882-889 (1994), Zagreb

Vojnić, Dragomir: Ekonomija i politika tranzicije (Economics and Politics of Transition), Zagreb, Informator, Ekonomski institut, Zagreb 1993.

Vojnić, Dragomir: European Integrational Processes and the Countries in Transition - with special reference to Croatia and former Yugoslavia, *Ekonomski pregled*, br. 9-10/1994.

Vojnić, Dragomir: Tranziciskata kriza (pričini, problemi i perspektivi so poseben osvrt na Hrvatska), Makedonska akademija na naukite i umetnostite, Skopje 1995.

Zdunić, Stjepan: Dvojbe hrvatske razvojne strategije, *Ekonomija/Economics*, br. 1, Zagreb, 1996. str. 195-210.

Zdunić, Stjepan, Grgić, Mato: Elementi za utvrđivanje strategije razvoja hrvatskog gospodarstva u uvjetima stabilnosti, Ekonomski institut, Zagreb i Hrvatska gospodarska komora, Zagreb 1996.

Zdunić, Stjepan: Kritički čimbenici u politici obnove i razvitka hrvatskog gospodarstva (Critical Factors in the Policy of Reconstruction and Development of the Croatian Economy), *Ekonomski pregled*, br. 1-2/1993, str. 3-36.

Zdunić, Stjepan, Grgić, Mato: Politika intervalutarnog tečaja i strategija hrvatskog gospodarstva, *Ekonomski pregled* br. 1-2/1995.

Zdunić, Stjepan (ed. et al.): Privatizacija u politici gospodarskog razvoja (Privatization in Economic Development Policy), Zagreb, Ekonomski institut, 1991.